

MEDDELANDEN FRÅN SVENSKT VISARKIV. 15

ETT PYRAMUS
OCH THISBE-MOTIV
I SVERIGE

Av

BENGT R. JONSSON

With a summary in English

Särtryck ur ARV 1961

SVENSKT VISARKIV • STOCKHOLM

Ett Pyramus och Thisbe-motiv i Sverige

Av Bengt R. Jonsson (Stockholm)

I.

En av de vanligast förekommande bilderna på svenska kistebrev är den, som kallas *Twenne älskare, Riddaren och Jungfrun*. Utan att göra anspråk på absolut fullständighet skall jag här förteckna de upplagor jag känner av träsnittsbilden ifråga.

Lund, C. G. Berling 1759;

Wexjö, /Thetzell och Hultman/ 1796 (ex. i Nordiska Museet);

Lund, /C. G. Berling/ 1800 (ex. i Kulturen, Lund);

Utan tryckort och -år /S. Rask, Växjö, 1800-talets början/;

Jönköping, J. P. Lundström 1828;

Jönköping, J. P. Lundström 1833 (ex. i KB, Stockholm);

Utan tryckort och -år /J. M. Stenbeck, Karlshamn, 1830-talet/;

Jönköping, J. P. Lundström 1847 (ex. i Nordiska Museet);

Utan tryckort och -år (ex. i KB).¹

De Berlingska bilderna är jämte den odaterade i KB spegelvända i förhållande till de övriga. Skillnaden mellan stockarna är annars tämligen liten.

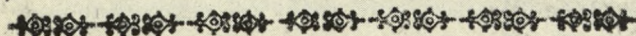
Motivet är högst dramatiskt, se fig. 1. Utsträckt på marken ligger

¹ Uppgifter om Berlings tryck (ej bevarat) från 1759 och om Kulturens kistebrevsbestånd har godhetsfullt lämnats av antikvarien Märta Lindström, Lund. Det nämnda Berlingska trycket samt Lundströms från 1828 är omtalade i Träsnitt ur svenska kistebrev från 1700- och början af 1800-talen, utg. af Föreningen Original-Träsnitt, 1916. Rasks och Stenbecks kistebrev har framdragits av Bengt Bengtsson i Kronobergsboken 1948, s. 104 resp. Blekingeboken 1937, s. 199 f. Kistebrevssamlingarna i KB, Nordiska Museet, Nationalmuseum och Uppsala Universitetsbibliotek har jag själv genomgått. — En god orientering om kistebrev ger Bengt Bengtsson, Det svenska kistebrevet, dess framställningssätt och uttrycksmedel (Fataburen 1934, s. 83-100).

Fig. 1. Kistebrev, tryckt av J. P. Lundström, Jönköping 1833. Efter ex. i KB, Stockholm. Ca $\frac{1}{2}$ skala.

En skion
Lystig Wiise,
 Om en Ridder og en Hertugs
 Daatter, hvilke formedelst stoer
 Riærlighed ere omkomne og skildt ved
 Livet, med meere som samme
 Wiise indeholder.
 Jeg veed saa riig en Ridder,
 udsat af Tyndst paa Dansk.

Trykt i dette Aar.

Fig. 2. Dansk skillingtryck från 1700-talet. Efter ex. i KB, Köpenhamn.
 Ungefär originalets storlek.

en man död, och bredvid honom tar en ung kvinna med en värja sitt eget liv. I ett träd är en man hängd. I förgrunden på en buske syns något som liknar ett halsband, vidare förekommer en sadlad häst. I bakgrunden ser man en slottsliknande byggnad, och framför en däri-från utgående mur är två män inbegripna i samtal. En av dem bär krona på huvudet, den andre håller en väktarstjärna i handen. Under bilden ges en versifierad kommentar:

Twenne älskare, Riddaren och Jungfrun.

Af dessa unga Twå, som lifwet sig afhända:
 Kan hwar med häpnad se, hwad blinder Kärlek gör,
 När lustan fått sin eld, i hjertat först upptända,
 Hon slocknar intet ut, förr'n sjelfwa hjertat dör,
 Af Wäktar'n du ock lär, hur' flathet blir belönter,
 Af Dwergens rep du ser, hur' falskhet sist blir krönter.¹

Till skillnad från de flesta andra kistebrevsbilder, såsom t. ex. den stora gruppen med bibliska motiv, torde denna trots sin förklarande dikt ha vållat publiken avsevärt bryderi. För dem, som inte känner det litterära motivet för bilden, måste den framstå som obegriplig.

Vilket är egentligen motivet? Bengt Bengtsson har vid två tillfällen diskuterat den dunkla intrigen:

»Kistebrevets andra halva /:Twenne älskare/ upptar slutakten ur ett kärleksdrama. *Han* har tydligen hittat *Hennes* pärlhalsband, trots henne förlorad och i förtvivlan tagit sitt liv. Hon kommer dit och vid åsynen av sin älskades lik sticker hon hans värja genom sitt bröst. Så långt är allt klart, men vad betyder den hängde dvärgen och de båda ståndspersonerna i bakgrunden?

— — —
 Bilden har med all säkerhet en illustration ur någon fransk roman från 1700-talets början till förlaga, att döma av den tillkrånglade intrig, som vi kunna ana oss till, och av dräkterna, som böra dateras till denna tid.»²

»Bilden . . . illustrerar en berättelse, som det inte lyckats mig att identifiera, och versen lämnar ingen upplysning; den är ett valhant försök att dikta in en intrig i bilden. Emellertid synes det röra sig om en variant på sagan om

¹ Smärre variationer förekommer i dikten. De är utan relevans för denna undersökning.

² Blekingeboken 1937, s. 199.

Pyramus och Thisbe. *Han* har kommit till mötet med sin älskade, men inte funnit henne, endast hennes halsband hängande på en gren. Han har trott henne dödad av vilddjur och har i förtvivlan tagit sitt liv. *Hon* kommer och ser sin älskade död och dödar sig själv med samma vapen. Den hängda dvärgen och figurerna i bakgrunden skall jag inte försöka förklara.»¹

Bengtsson har kommit ungefär så långt det torde vara möjligt utan tillgång till jämförelsematerial utanför kistebrevet. Dock är det uppenbart, att en av figurerna i bakgrunden är en väktare med sin stjärna. Detta bestyrks av dikten, vilken knappast ens a priori kan anses som »ett valhant försök att dikta in en intrig i bilden», därtill verkar den alltför noggrant underrättad om dvärgens och väktarens öden. Avfattad på regelrätta alexandriner (med pauskommatering vid cesuren) kan dikten härröra från samma tid som bildens dräktskick, 1700-talets början.²

När Bengtsson nämnde Pyramus och Thisbe, var han på rätt spår. En vistext, vars samband med Pyramussagan senare skall beröras, ger lösningen på problemet. I A. I. Arwidsson, Svenska Fornsånger, II, 1837, förekommer som nr 144 visan »Riddaren och Hertigens Dotter». Visan är där hämtad ur ett skillingtryck med titeln »En sköön och mycket ynckelig wijsa, Om en Riddare och en Hertige Dotter, hvilka för stoor kärlighet skul äro omkomne, och sig sjelfwa ynckeligen aff daga tagit; med mehr som läsaren sjelff i Wijsan see kan. Nu nyligen på Swensko affsatt. Tryckt på nytt åhr 1689.» Formuleringen »tryckt på nytt» antyder existensen av en tidigare upplaga. Någon sådan är ej bevarad, väl däremot två odaterade 1700-talsupplagor samt en från Lundbergiska boktryckeriet, Lund 1835. Texten är i samtliga tryck densamma med endast ortografiska variationer. Den äldsta svenska skillingtryckstexten lyder så:³

¹ Kronobergsboken 1948, s. 104.

² Strofformen har jag funnit hos Runius, Frese och Triewald. Jfr O. Sylwan, Den svenska versens historia I, s. 186 ff.

³ Texten återges efter en avskrift, KB Vs 2:1, s. 561 f., av skillingtrycket, gjord av Adam Hägerstrand (1793-1864, prästman; Odén, Östgötars minne, nr 4539). Det är Hägerstrands avskrift som med vissa förändringar i interpunktion och ortografi trycktes av Arwidsson. Något ex. av själva trycket är inte känt. — De yngre upp-

1.

Jagh weet så rijk en Riddare/
 En Hertugz dotter godh/
 Medh Elskogh och godan Willja
 Theras Hogh tillsamman stodh/
 Thet dock ingen man wiste/
 Thet wiste ey Fisker i Flode/
 Ey Fogelen på Qviste.

2.

Hören I min sköna Jungfru/
 I gifwen migh Eder Troo/
 Jagh will Eder älska och ähra/
 Then stund iagh lefwa må/
 Aff mitt hjerta och Sinne;
 För alla i Werlden äre/
 Thet skolen I besinna.

3.

Om thet skeer jagh gifwer Ehr Troo/
 Och I migh swijken tå/
 Så är iagh en sorgfull Menniskia/
 Then stund jagh lefwa må.
 Blifwa Faar och Moor mig wred/
 Och alla som migh känna
 Hålla migh för Spott och Spee.

4.

Ach ney aldrakäraste Jungfru/
 I täncken ingalund så/
 Jagh wil Eder aldrig swijka/
 Then stund jagh lefwa må,
 Och jagh blefwe Eder Lijke;
 Gudh plåge then medh Sorg och Wee/
 Som Eder achtar att swijka.

5.

Jungfrun lofwar Riddaren Troo/
 Uthi then samma Stund/

lagorna är En ny Kärleks Wijsa, u. o. o. å., KB skillingtryck G 19; En Ny Kärleks
 Wisa, u. o. å., KB skillingtryck G 19; Twenne wackra ock sköna men beklageliga
 KärleksVisor, Lundbergska boktryckeriet, Lund 1835, KB skillingtryck N 1835 b.

Och sammankomst the giorde/
 Uthi then gröna Lund/
 Hwadh blifwer nu bäst råd?
 Wächtaren är min trogne Wän/
 Jagh dristar wist ther på.

6.

Allena gick then Jungfru bort/
 Så at ingen thet sågh/
 Alt hädan på then höga Muur/
 Som Wächtaren mon gå:
 Ach Wächtare migh lofwa
 En lijten Stund i Rosen-Lund,
 Hoos en ung Riddare sofwa.

7.

Ach ney min Jungfru mycket skön/
 Jagh ey thet wåga må/
 Ehr Fader gifwer migh min Löön/
 Om han thet wetta får/
 Tå äre wij bäge förödd;
 I mister ähran, och iagh mitt Lijff/
 Heller woro jagh ofödd.

8.

Hon togh en Gullring aff sin Hand/
 Ett gullkorss aff sitt bröst/
 Thet gaff hon then Wächtaren/
 Han skulle gifwa henne Tröst:
 Om jagh är uthe förläng:
 Tu wäck migh medh tin Dag-Wijso/
 Och medh tin Daga-Sång.

9.

Then Jungfru gick uth moot thet Bärge
 Som wille Djuur springa/
 Och fort uthi then gröna Lund/
 Ther som Nächtergaler siunga/
 Hon glädz widh theras Sång:
 Then Riddare som iagh mån wänta/
 Han gör migh Tijden så lång.

10.

I Skogen stodh then leede Dwärg/
 Och han hörde ther på:
 Min Herre haar migh til Eder sändt/
 At I will till honom gå/
 Christ gifwe titt Taal war wist!
 Hon togh Pärle-Krantzen aff sitt Håår/
 Hängde then på Lindeqwist.

11.

Then Dwärg togh then sköna Jungfru/
 Löffte henne på sin Häst/
 Han förde henne til sin Moder/
 Som han kunde alldrabäst:
 See Moder hwad jagh haar:
 Then aldraskönaste Jungfru/
 I förr ey har sedt eller hört.

12.

Hör tu migh min käre Son/
 Tu äst henne icke wärd/
 Hennes Fader är en Hertigh godh/
 Hennes Moder aff Keyser Ätt/
 Tu äst henne icke lijk:
 Tu förer henne ey så snart igen/
 Ther mista ju Fyra sitt Lijff.

13.

Then Riddare kom rijdande fram/
 Uppå then samma Stund/
 Ther fann han Jungfruns Pärlekrantz/
 Uti then gröna Lund/
 Han tänkte att hon war mörd:
 Han draap sigh på sitt egit Swärd/
 Och föll til Jorden död.

14.

Dwärgen togh then sköna Jungfru/
 Hennes hjerta brände som Glödh/
 Och förde henne till samma ort/

Som Riddaren lågh dödh/
 Aff Hjertans Sorg och Harm/
 Hon dräpte sig med samma Swärd/
 Och lade sigh på hans arm.

15.

I Skogen stod then slemma Dwärg/
 Och skådade ther på/
 Aldrig sågh iagh två Edle barn
 Så ynckelig ända få:
 Han ångrade Gärning ledh;
 Gick strax lijtet affsijdes/
 Och hängde sigh i ett Träa.

16.

Wähtaren begynte en Wijsa sjunga/
 På muren som han hade gång:
 I femton rätt kalla Wintrar/
 War mig ey Tijden så långh/
 Gudh weet huru nu gåhr;
 Om mina starcka Drömmar/
 Som jagh har haft i Gåår.

17.

Waken then Hertiginnan lågh/
 Och lydde grant therpå:
 I waken nu upp min Herre/
 Hwij siunger vår Wähtare så?
 Thet råde Gudh vår Herre:
 Drömmar har jagh haft hårda/
 Hwar monne vår Dotter wara?

18.

Upstodh strax then Hertigh godh/
 Uti thet samma Sinne/
 Och gick fort til thet Huset/
 Han tänckte sin Dotter finna/
 Han sökte och ey henne fann/
 Borto war hans enda Dotter/
 Ingen war så tå sorgse som han.

19.

Han gick strax til then Wächtare/
 Med sorgeligt Modh och klagan:
 Tu snarlige skalt migh säija/
 Hwar min Dotter monde wara.
 Herre/jagh henne icke sågh/
 Sedan i Aftons hon geck genom Porten/
 Alt medh the Jungfrur små.

20.

Aff storan Harm then Hertigh godh/
 Sampt hjertans Sorg och Möda/
 Han hastigt til sin Wärja togh/
 Och stack Wächteren til döda:
 Jagh thet wäl haar wist länge/
 At thet skulle migh för Eder skull/
 Min sköna Jungfru så gångra.

Allt svårförståeligt på bilden — riddaren och jungfrun, den hängde dvärgen, väktaren vid muren — får i denna vistext sin förklaring. Det är också tydligt, att den som författat dikten på kistebrevet känt visan.

Den svenska skillingtryckstexten angavs vara »på Swensko affsatt» och är mycket riktigt en översättning från danskan, vilket även några danismer visar. H. Grüner-Nielsen har påpekat,¹ hur nära den följer sin förlaga, en dansk skillingtryckstext, som utgått i sex nu kända upplagor (Danske Viser 64 Ba–Bf). Tre av dem bär tryckårsangivelserna 1673, 1674 resp. 1703, medan tre tryck, som på typografiska kriterier kan dateras till 1700-talet, saknar utsatt tryckår. Ett av de sistnämnda, vilket Grüner-Nielsen anser härröra från århundradets början, har ett träsnitt på titelsidan, se fig. 2. Det framgår genast, att ett samband måste finnas mellan denna bild och de svenska kistebrevens. Rimligtvis är skillingtrycksbilden den primära. Den åtföljer visan, vars innehåll den illustrerar, och den är belagd tidigare än det äldsta kistebrevet. Vidare är illustrationer inte ovanliga på skillingtryckens titelsidor, under det att vismotiven på kistebrev är lätt räknade.²

¹ H. Grüner Nielsen, Danske Viser IV, 1913–19, s. 261.

² Kistebrevens bild återger också handlingen i en speciellt dansk form av visan, se nedan s. 81. På skillingtrycksbilden men knappast på kistebreven ser man hur väktaren, med alexandrindiktens ord, blir »belönter».

Om mellan det danska skillingtrycket och de svenska kistebreven funnits mellanled i form av en svensk skillingtrycksbild eller danska kistebrev är ovisst men mindre troligt; intet sådant mellanled är i varje fall bevarat. Alexandrindikten kan möjligen vara en översättning från danskan, i vilket fall man får tänka sig att det funnits danska kistebrev med det aktuella motivet, men ingenting tvingar till antagandet att dikten inte är ett svenskt original.¹ Troligen har C. G. Berling, som hade flitiga förbindelser med Danmark, introducerat bilden i Sverige, varvid han överflyttat den från ett danskt skillingtryck till en kistebrevsstock och låtit förse den med en (otillräckligt) förklarande dikt.

Som ett ytterligare stöd för åsikten att bildkompositionen ursprungligen är dansk bör nämnas, att bilden finns på ett annat danskt skillingtryck. På detta tryck, vilket Grüner-Nielsen² daterar till tiden 1750–75, får bilden, förgrovad och mindre detaljerad jämförd med vår bild 2, illustrera inte den visa vars handling den återger utan en besläktad visa, »Kongedatteren og Løven» (Danske Viser 63).

Redan det äldsta danska skillingtrycket av visan om riddaren, hertigsdottern och dvärgen, vilket som nämnts är från 1673, har ett träsnitt på titelsidan, »Forestillende Jomfruen der døende kaster sig over Ridderens Lig». Också den nedan nämnda tyska versionen av denna visa har i ett skillingtryck från Basel 1613 försetts med en träsnittsillustration av liknande utseende.³ Att undersöka det eventuella sambandet mellan de två sistnämnda bilderna inbördes, mellan dem och bilderna 1 och 2 samt mellan alla dessa och den bildande konstens övriga framställningar av Pyramussagans självmordsscener ligger utanför ramen för denna studie. Den bild, som genom sin förekomst på svenska kistebrev tagits upp till behandling, är — om också möjligen

¹ Mag.art. Iörn Piö har varit vänlig nog att genomgå de större danska kistebrevssamlingarna för min räkning men har ej återfunnit motivet där. Under tryckningen av denna uppsats har utkommit det värdefulla översiktsarbetet V. E. Clausen, *Det folkelige danske træsnit i etbladstryk 1650–1870*, 1961, men varken i detta eller äldre litteratur om danska kistebrev är vårt motiv nämnt. — Alexandrindikter finns på några andra svenska kistebrev såsom ett med motivet Simson och ett kallat »Väderkvaren».

² Danske Viser IV, s. 217.

³ Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien I, 1935, s. 188.

inspirerad av en bild som den danska från 1673 — en egen, detaljrik komposition från 1700-talets början.¹

II.

Visan är tysk till sitt ursprung. Den kallas i tyska utgåvor »Der Abendgang» (Erk u. Böhme, *Deutscher Liederhort* 86; *Deutsche Volkslieder*, hsg. vom Deutschen Volksliedarchiv, Balladen, 19) och är belagd alltsedan 1500-talets början. I en handskrift från samma århundrades mitt uppges visan handla om »ein herzogin von Mechelburgs dochter», och visans borg skulle vara en i verkligheten existerande sådan vid namn Stergerdt (Stargard). Visans innehåll återfinns i en lokaliserad 1600-talssägen från Mecklenburg. Den tyske visforskaren Arthur Kopp ansåg därför visan vara byggd på en mecklenburgisk lokalsägen,² men hans argument övertygar inte. Sagnifieringen och ortsfixeringen är säkerligen sekundära i förhållande till visan. Såsom redan Ludwig Uhland och F. M. Böhme samt senast — i uttalad motsättning till Kopps teori — John Meier framhållit,³ är det tydligen ett motiv i den antika litteraturen som ytterst avgett stoffet till »Der Abendgang», nämligen berättelsen om Pyramus och Thisbe i fjärde boken av Ovidii *Metamorfoser*. På vägen från Ovidius till visan har en del förändringar gjorts: personnamnen är försvunna, lejoninnan är ersatt av en dvärg, miljön med riddarborgen och väktaren speglar tysk medeltid. Huvudintrigen är dock omisskännligen densamma i *Metamorfoserna* och »Der Abendgang».

Ovidius hörde till de under medeltiden mest kända och uppskattade av antikens poeter. I medelhögtysk diktning parafraserades flera av

¹ Vid utarbetandet av denna uppsats var varken Baseltrycket eller det danska från 1673 mig tillgängliga; det förra var enl. meddelande från Zentralbibl., Zürich »nicht verfügbar» och det unika ex. av det senare var otillgängligt p. g. a. ombyggnaden i KB, Sthlm. Under tryckningen har emellertid Baseltrycket kommit mig tillhanda i mikrofilm liksom jag kunnat se det danska KB-trycket. Ingen av dessa sinsemellan olika bildframställningar syns ha varit förlaga för den här diskuterade motivutformningen.

² A. Kopp, *Abendgang. Tagelied und mecklenburgische sage* (PBB 41, 1916, s. 347-366).

³ L. Uhland, *Schriften zur Geschichte der Dichtung und Sage* IV, 1869, s. 92; F. M. Böhme i *Erk-Böhme, Deutscher Liederhort* I, 1893, s. 306 f.; J. Meier i *Deutsche Volkslieder* I, 1935, s. 193.

hans motiv på knittel, förutom »Pyramus och Thisbe» också »Hero och Leander» (Heroides 18, 19). Pyramussagan finns sålunda i en parrimad dikt från 1300-talets slut.¹ Under 1400-talet, väl snarast dess senare hälft, har så motiven, friare behandlade än i knitteldikterna, givits visans form. Leandersagan gav upphov till »Die Königskinder» (Deutsche Volkslieder, Balladen, 20), Pyramussagan till »Der Abendgang».

Senare, men före 1530, skapades en omarbetad redaktion av »Der Abendgang», i vilken handlingen avsiktligt närmats till Ovidius. Så är t. ex. lejoninnan återinförd i dvärgens roll. Denna yngre form fanns så tidigt som på 1550-talet översatt till danska; det är visan »Kongedatteren og Løven», vilken vi mött i ett skillingtryck där den lånat en träsnittsillustration från »Jomfruen og Dværgen», den danska formen av »Der Abendgang». Den yngre redaktionen är inte känd på svenska.

»Der Abendgang» finns på holländska i en översättning som med rätta sagts vara »ohne die deutsche Vorlage fast unverständlich».² Därutöver har den, som vi känner, översatts till nordiskt språk.

De nordiska texterna av visan kan indelas i fyra grupper: en dansk textgrupp oberoende av skillingtrycken, en dansk skillingtryckstext, en svensk text oberoende av skillingtryck samt slutligen den svenska skillingtryckstexten. Den sistnämnda är som tidigare framgått en ordagrann översättning från ett danskt skillingtryck, och den syns inte ha upptagits i svensk muntlig folktradition. Så är däremot fallet med den danska skillingtryckstexten, vilken under 1800-talet kunnat upptecknas åtskilliga gånger i Danmark och en gång på Färöarna (Danske Viser 64 Bg-Bm). De av skillingtrycken oberoende danska texterna är tio stycken (Danske Viser 64 A), varav de äldsta från 1570-talet. Samtidig med dessa eller något äldre är den enda svenska texten av detta slag, den som i fortsättningen åsyftas med beteckningen »den svenska vistexten». I ett parti tillhörande den s. k. Harald Oluffsons visbok, skriven på 1570- och 1580-talen »någonstädes i mellersta eller östra

¹ Meier i Deutsche Volkslieder I, s. 191, jfr s. 210. Dikten är tryckt i ZfdA, Bd 6, s. 504 ff.

² J. Koepp, Untersuchungen über das Antwerpener Liederbuch vom Jahre 1544, 1929, s. 141.

Uppland»,¹ ingår en nu fragmentarisk visuppskrift, som 1925 trycktes i A. Noreen m.fl., 1500- och 1600-talens visböcker III, s. 557 f. Detta fragment omfattar enligt handskriftens egen numrering stroforna 5-9 av visan. När Arwidsson 1837 publicerade andra bandet av Svenska Fornsånger kunde han från några nu förkomna blad återge ytterligare fjorton strofer, nr 10-23, varmed visan uppenbarligen förs till slut. De bevarade stroforna följer här.²

— — —

5.

— — —

.....lundh,
hwru kommom wij till wægha;
wæctaren är min fultroen wen,
iag tor thett well för honom bära.

6.

Såå går hon till then wæctaren,
och både till och frå,
så grannerliga hon thet actade
att ingen man henne sågh,
Och Wectare wetten migh ena bön
J affton genom wår lönporten att gåå
iag loffuade en Riddare ij lönn.

7.

Ney min sköne Jungfru,
iagh tor thet iche göra,
edher fader är min retthe Herre,
och fåår han thett atth höra,
wij haffuom oss både förgiört.
I edher heder och iag min ähre,
thett wore fast betre ospordt.

8.

Hon togh guldringen aff sin hand,
guldkorsett aff sitt bröst,

¹ Elias Wessén i Nysvenska Studier 1925, s. 158. Wessén påpekar dock själv, a. a. s. 152 f., svårigheterna vid dialektbestämningen av en visbok av detta slag, och möjligen är det angivna geografiska området alltför snävt begränsat.

² Stroforna 5-9 återgivna efter Visböcker III, s. 557 f., 10-23 efter Svenska Fornsånger II, s. 440 ff. Detta förklarar skillnaderna i interpunktion.

och thett gaff hon then wectaren
 alt till ith åminnelse tröst,
 Thet giorde then wectaren We,
 att the skole en sådan ælskogh wågha,
 thett sågh han ey gierna att skee.

9.

Serla War thet om afftonen,
 alt nær som rim faller åå,
 vth thåå gåår then stålz Jungfrun
 alt med sin ternor tuå,
 och soffuer iagh något förlenge
 Wectare ij quædem migh en daguisa,
 som höres ij gröne ænghe.

10.

Hon går sigh till samma stadh,
 Ther the hade stemno lagt,
 Then ridder var eij kommen,
 Som the hade fore sagt.
 Hon vandrade sigh så såre:
 Och råd Gud fader i himmelrich,
 Then Riddare vill migh dåra.

11.

Hörde thet duergen ij skogen,
 I bergett ther han lågh,
 Han gåår sigh til then jungfru,
 Alt medh sin falska råd, h,
 Han recker henne sin huithe hand
 I gången nu hit inn jungfru,
 Iag är alt effter idhr sendt.

12.

Linden hon ståndar ij lunden,
 Hon bär sin loff så grön,
 Under ståndar then væne jungfru,
 Hon är både fager och skön.
 Christ råde om thett är vist.
 Hon togh guldchronan aff sitt huffuud,
 Hon hengde på lilie qvist.

13.

Så ledde han henne i bergit in,
 Alt till sin moder fram:
 See nw, min käre moder,
 Huad iag ij skogen fan,
 Thet är en jungfru såå væn,
 Henne tå vill iagh ælska,
 Then ædeligh jungfru skönn.

14.

Svarade tå hans moder,
 Hon kunde sin ord vell rett:
 Hennes fader är en hertige,
 Hennes moder aff kajsare slegt;
 Tw fölgh henne åther igen,
 Så ähre Ij både saaklöss,
 Och skild ijfrå ångest och meen.

15.

Fram tå kom then riddaren,
 Wthi then gröne lundh,
 Ther finner han then guldkrona,
 Och i så hård en stund.
 Thett war honom myckit till meen,
 Hans kæreste var borta,
 Och gulkronan satt på liliægren.

16.

Han satte sigh nidh att söria,
 Alt å then linderot;
 Thett vett Gudh fader ij himmelrick,
 Thet var honom myckit emott.
 Han tenckte alt thetta wid sig:
 Min kærest hon är bortstulin,
 Then iagh hade actat migh.

17.

Så drager han wth sit förgylta sverdh,
 Och klottet setter han mott sin foot,
 Vdden driffuer han ij hiertat in,

Thet han ständer ij hjerta rott.
 Thet war stor ymka och gråt,
 Alt huru then rike riddaren,
 Han ænde sitt lifff såå brått.

18.

Fram kom then jungfruen,
 Och duergen vidh sina hand,
 Ther finner hon then riddare,
 Ij blodet ther hann sam.
 Hon ful sig nider till iord,
 Så tog hon riddarens förgylte sverdh,
 Och giorde aff sig selff mordh.

19.

Dagen dagas östan,
 Så högt öffuer himmele går;
 Wpstiger tå then wectaren,
 Aff wernen ther hann lågh,
 Och begynte ena visso och quadh,
 Och mente fremia sin vilia,
 Thet kom honom ichi til lagh.

20.

Upstiger tåå then hertugen,
 Han var aff somnen så modh,
 The drömer hade honom hinder giort,
 Alt om hans dotter så godh,
 Han gångar alt wp före thet hws:
 Ij stånden nu wp min dotter,
 Thet är nw dager lius.

21.

Svarade tå ternan åå thet bolster blåå:
 Enn stund är nu framlidin,
 Sedan hon gick oss iffrå,
 Wij wettom well intet hvart;
 Wectaren han är henne fultro god venn,
 Han haffuer hennes gång ospart.

22.

Hörde thet thå then hertigen,
 Han wredde vid hennes ordh;
 Så hastig han sig skyndade,
 Alt för then högsta mur:
 O, wectare falske tw haffuer förråd min dotter,
 Then iagh hade kär öffuer alla.

23.

Upstiger tå then wectaren,
 Han så sig rummet beste,
 Såå giffuer han sig för wernen vth,
 Thet var mykin ynko och grått.
 Trij wore liken aff thet hws,
 Som ændhe sitth lijff såå brått.¹

III.

I en dansk handskrift från 1600-talets början, Anne Krabbes visbok, har visan överskriften: »En smuch gammel wissze om en rider och en hertug datter, som er scheed paa Søllesborrig slott i Blegen; den lindlund, der duerigen hengde sig vdj, bleff aff hugen i min sl. farfaders her Thyggj Krabbis tid, men han haffde samme slott vdj forlening, som var 1540.»² Anne Krabbes lokalisering av visans händelser stöder sig på tradition, det bekräftas av en senare berättelse. Strax efter det Blekinge blivit svenskt relaterar prosten Chr. M. Gersonius följande, vilket ingår i resultatet av antikvitetsrannsakningarna i Blekinge 1667–68:³

»En fierdings vej i vest sudvest fra Sylvisborg ligger it torp, ved naffnVal-löe, en heell gaard, huor der i vaangen ved landssveijen vissis en sted, som it slot schall haffue staa it for dum thid, huilchen sted, er noget ophøijet

¹ Ordet »vandrade» i strof 10, rad 5 kan möjligen vara ett avskrivningsfel för »undrade», i vilket fall texten i Oluffsons visbok är en avskrift. Det kan givetvis också vara en felläsning av Arwidsson. De danska texterna har ingen direkt motsvarighet till formuleringen.

² Danske Viser IV, s. 228.

³ Curt Wallin, Rannsakningar om antiqviteterna rörande Blekinge åren 1667–1668 (Blekingeboken 1945), s. 175 f. KB Ms F.l. 9: 4, s. 331.

offr den aanden jordsmon der omkring, och kaldis endnu Slottet, och er en gemeen tale her i egnen, at aff samme slot schall en jomfrue være udgangen om afftenen silde at möde en wng ridder etc. och at hun aff en duerg er bortfört ind j hans duergestue, som vissis under en klippe ved Sigers bech, och imijlderthid schall denne ridder, som hun haffde sæt steffne været kommen til steden, huor de schulle mödis, och der hand iche saa hænde, men allene hendiss perle-crantz, stach hand sig paa steden till döde, Oc der samme jomfrue bleff aff duergen tilbage fört, och hun saa den döde ridder, stack hun sig och self ihiell med hans suerd, duergen disligeste; huorom er en gammall Visse, som saa begyndis: Jeg vjd saa riig en ridder, en hertugs datter god etc. Om saa er i sandhed, kand jeg iche fuldkommelig sige, men saadan en gammall beretning om de steder er her i denne egn.»

Bland 1600-talets antikvitetsrannsakingar finns också en annan rapport av liknande innehåll. Den uppsattes 1682 av kyrkoherden Nils Tiblaeus i Badelunda sn, Västmanland, och lyder:¹

»Dessvtom refererar fuller een gl. Pijga een historia eller Saga om ett Slott, som i fordom tijdh Skall vppå Balunda Åhss hafwa warit belägit, och hett Tibla Slott, der vthi een vngh Jungfru medh sijne moder Skall hafft sin Boningh, Till denne Jungfru eller fröken Skall een vng hertigh frijat, och lagdt medh henne een sammankomst till källan wijdh dee långa Engiar, Män när Wäch-taren och portwachtaren wille neka henne vtgången, gaf hon honom först gullringarna och sedan gullkädian, och när hon nu för ähn härtigen kom till källan, råkar henne där ett Bärgetroll, hwilken henne lade i sitt förkläde och baar i Bärget till sijne moder. När härtigen kom effter och fick see kronan, som hon hade fådt lof qwarsettia på een qwist, och der af förnam sijn käresta wara borträffvat, föll han på sitt eget swärdh och förgiorde sigh sielf, men swärdet blef lagdt på een gullwagn vthi hwilken Härtigen tillijka med Fröken, som strax vhr bärget döder igen buret blef, begrafne liggia. Skall och wara SPådt, att denne Wagn och swärdh Skohla i sijnom tijdh blifwa opgrafna, och då Skall Swärdet honom som för Vdden kommer genomrænna. Denne historia blifwer och confirmerat medh een wijsa, som och det tillägger att bärg Trollet hafwer befalt sin dotter bära den vnga frööken tillbaka, och sagdt henne att för ähn hon skulle hinda dijt, Skulle hon förspilla 3. lijf, Nl:n den vnge fröökens som blef döod i wägen, Härtigens som dräpte sigh Sielf, och wächtarens som störde sigh vtföör wähltornet. Ytterligare säger wijsan, det denne Jungfrus fader war een konungasson, och hennes moder

¹ Rannsakingar efter antikviteter, utg. under red. av Carl Ivar Ståhle, I: 1, 1960, s. 141 f. KB Ms F.l. 9: 1, s. 171 ff.

war af keijserligh Släckt. Hwadh nu detta Slottet anbelangar, så kunom wij icke finna något rätt teckn hwarest det Skulle hafva stådt, men källan medh dee långa ängiar och Bärget der twärt öfwer, wijser sigh hooss oss ähn i denna dagh, och hafwer man i vår tijdh ähn ofta förspordt, Trollen i samma bärgh hafwa sitt tillhåldh. begrafningz Plassen kan och vtvij saz.

2 st. Stoor Jordhögar ähro här i Badelunda tillfinnandes den 2. högen ähr belägen Wästan om åhssen och bredewijd Landzwägen, och kallass nu för tijden Gryta höögh, denne ähr den samma, vthi hwilken Här-tigen medh den vnga fröken vthi gullwagnen skole war begrafna.»

I Runa, häfte 3, 1843, publicerar Richard Dybeck tredje delen av sina »Antiqvariska Utvandringar i Westmanland» och återger där samma sägen knuten till samma ort, Badelunda:¹

»Till nyss omtalda Tibble by förlägger folksägen ett gammalt slott, som skall burit namnet *Tibble Slott*. Några lemningar efter ett sådant sökas likväl här förgäfves. Deremot förekomma vid Ingeberga by nordost ut i skogen lemningar efter en större byggnad; och man berättar, att det fordomsdags varit bebodt af en Drottning Inga (andre säga Ingrid), som skall fått sitt lägerställe i den icke långt från grundmuren befintliga ättehögen. — På Tibble slott skall vid samma tid *en jungfru, hvars fader varit en konungason*, tillika med sin moder, haft sitt hemvist; och en tilldragelse rörande den olyckliga sköna lefver ännu bland allmogen i både sång och saga.

Sagan är denna: En konungason anlände endag till slottet, der han väl emottogs. Det hände sig, att konungasonen och jungfrun fattade kärlek till hvarandra. Som de icke vågade yppa denna kärlek för någon, gjorde de ett aftal att en afton möta hvarandra vid en källa, belägen söder ut icke långt ifrån det så kallade Klinta-berget. Aftonen var inne och jungfrun hade från sitt rum anländt till slottsporten, då väktaren nekade att öppna densamma. För att härtill förmå honom strök hon af sig guldringarna och öfverlemnade dem till honom, men då detta icke verkade, lade hon dertill *sjelfva guld-kedjan*, och väktaren bevektes. Ankommen till källan före konungasonen, *råkade hon der för* ett bergtroll, hvilket lade henne i sitt förkläde och bar henne in i den närliggande klinten, der trollet hade sin moder. Jungfrun hade, efter erhållet tillstånd vid källan att qvarlemnna kronan, hvilken hon bar på hufvudet, hängt denna å grenen af en på berget växande tall. Hon lades nu i bergkammaren på *det fina stjernetäcket* och insomnade. — Emedertid ankom konungasonen till källan. Sin käresta fann han der icke, men

¹ Runa, utg. af Richard Dybeck, 1843, s. 5 ff.

han fann hennes krona, hängande i trädet, och då han deraf kunde sluta hvad henne händt, föll han i förtviflan på sitt dragna svärd och dog. — Jungfrun vaknade, och jätteqvinnan tillsade sin dotter (bergtrollet) att återbära henne till källan, tilläggande: *förr än du hinner fram med henne skola tre lifvarda förspillda*. — Bergtrollet begaf sig till källan med jungfrun, som under färden suckade sin sista suck, så att hon, framburen till källan, nedlades död vid konungasonens sida; och hade under tiden äfven väktaren i ångest öfver sin gerning kastat sig utföre *våltornet* och sålunda ändat sina dagar. — Konungasonen och hans käreasta blefvo tillika med svärdet lagde på en *guldvagn* och dragne till en *skön grön äng*, der nu Gryta by är, hvar-est båda jordlades i den hög, hvilken derstädes ännu är att se. Äfven vagnen och svärdet fingo plats i högen. Man tillägger, att de sistnämnda skola i sinom tid varda uppgräfna, samt att den första, som då *får syn på* svärdet, skall deraf genomstingas.

— — —
 Berget eller klinten ligger öster om den sänkning, som följer östra sidan af Badelunda ås, och är numera en fullkomligen kal klippa. Ännu 1832 fanns på dess spets en gammal mar-tall (pinus) af besynnerligt utseende, hvilken allmogen tillade en ogement hög ålder, och som var vida känd under namnet Klinta tall. Den hölls i synnerlig helgd, och det gick ett tal, att om trädet nedhöggess, så skulle icke allenast åverkaren *råka för ondt*, utan äfven kringliggande åker- och ängs-fält likasom förbrännas. Man menade, att det var i denna tall som den olyckliga flickan hängde sin krona, och skulle denna ännu i sednare tider, fast i osynlig mätto, hängt der, hvarföre ock, när, en stormig natt för omkring 9 år sedan, tallen, saknande kraft att draga till sig lifsmust ur de trånga, djupa remnorna i berget, till större delen förmurknad, nedstörtade, någre trodde sig höra klangen af kronan, som med detsamma föll till berget.

Det torde icke kunna betviflas, att ju en verklig händelse, klädd i sagans dräkt, ligger till grund för ofvan anförda sägen. Deremot låter tiden för tilldragelsen svårligen bestämma sig. Det hela anspelar på ett fiendtligt förhållande mellan jättar eller troll och menniskor — ett förhållande, som, jemte allmogens föregifvande (om derpå kan fästas afseende) att den ännu 1832 kvarvarande uråldriga tallen funnits, då händelsen timade, synes betaga den högre ålder. Likväl talar för en sådan sägnen, såsom nämnande jordläggning i hög. Man skulle kunna förlägga den till en tid, då brytningen mellan hedendom och christendom ägde rum, så vida icke berättelsen är att anse såsom en väfnad af flere både äldre och sednare tilldragelser.

Äfven källan, vid hvilken mötet skulle äga rum, utvisas af allmogen, som

anser henne vara *bottenlös*. Redan i början af 1600-talet lära undersökningar blifvit anställda för att pröfva källans djup.»

Dybeck tillägger: »Sagan är allmänt känd inom socknen. Den berättades för oss första gången 1823 af Wilhelm Törnblom, född i Badelunda socken.»¹

I Svenska Folkets Sagohäfder II², 1844, s. 218 f. refererar Arv. Aug. Afzelius Dybecks sägenversion, vilken också Afzelius »med obetydliga afvikelser hört i orten». Redan i första upplagan av Sagohäfdernas del II, 1840, hade Afzelius en del att berätta om Klinta tall:²

»En sådan ryktbar tall war Klinta Tall i Westmanland, wid Badelund. Gammal och hopkrympt, på en kal klippa, syntes han för wägfärande, tilldess han för något år sedan föll omkull af ålder. En hafsfru, som rådde i den närbelägna wiken af Mälaren, sades bo i berget under tallen och wara trädets Rå. Snöhwit boskap hade landtfolket ock sett drifwas upp ur sjön på ängen derinunder. Stam och grenar efter tallen ligga ännu orörda omkring på hällen.»

Badelundasägnen i en form, som mycket påminner om Dybecks men representerande en självständig uppteckning, ingår i Herman Hofbergs Svenska Folksägner, 1882, s. 146 f., 217, »Tibble slott och Klinta källa». Ett referat av Dybecks sägen jämte ett fotografi av Grytahögen i Badelunda återfinns i S. Kjersén, Västmanland I, 1925, s. 206 ff.

I Sagor ur G. O. Hyltén-Cavallius och George Stephens samlingar, utg. av Jöran Sahlgren och Sven Liljeblad, 1942, finns en uppteckning som Carl Oscar Levertin gjort 1843. Den har av utgivarna försetts med överskriften »Guldkronan i Tibble»:³

»*Tibble* vid gränsen af Nerike och Vingåker var fordom kungsgård, och der bodde en kung, som had' en dotter, hvilken var vacker. Och det var en hertig. Och de voro kära i hvarandra utan att tordas yppa för någon deras kärlek. Och bredvid slottet låg ett berg, som kallades *Klinteberget*, och der var äfven en källa. Och då kommo de öfverens, att de skulle mötas vid den källan, och den som kom först, skulle vänta på den andra. Men hon hade svårt

¹ ib., s. 6 not.

² a. a., s. 146 f.

³ a. a., s. 65 f.

att komma ut, hvarföre hon nödgas muta portvakten genom att gifva sina ringar. Och hon kom först.

Och när hon suttit en liten stund, kom en mycket lång jätteflicka ur berget, ty der var troll. Och jätteqvinnan var så stor, at hon tog prinsessan i sitt förkläde. Men den tiden nyttjades alltid kronor af guld af de kungliga, och jätteqvinnan bad henne taga den af, ty eljest hade hon ingen magt öfver henne. Och det gjorde hon.

Och på berget stod en gran, och i gran satte qvinnan kronan och förde prinsessan se'n i berget. Och när hertigen kom till berget och såg kronan i gran, då gret han, ty han förstod, huru det tillgått och af förtviflan rände han svärdet i bröstet, så att han blef död.

Men trollqvinnan sa' då åt sin dotter, att hon skulle bära ut prinsessan till källan, »för innan qvällen är der tre lik vid Tibble Kungsgård».

Och hon tog och bar henne ut. Men af sorg dog prinsessan, innan hon kom fram. Och trollflickan lade prinsessans lik bredvid hertigens.

Men när då vakten, som släppt henne ut, fick höra, skrämde han sig så, att han hoppade ut genom fönstret och slog sig ihjäl. Då var det 3 lik. Och hertigen hade kommit åkande i en guldvagn till Tibble. Och då begrofs de i samma guldvagn.

Och de, som »hade syne», kunde se kronan i granen, hvilken stod på berget ända till för 4 år sedan, då den ramlade. Och några hade hört, huru det klingade i backen, då granen föll. Men ingen visste, hvart den tog vägen. Och de hafva gräfvit efter guldvagnen i hvilken de tre liken begrofs, men förgäfvets. Den var troligen borttagen förut. Deremot hafva de funnit något, som liknat bitar af en värja.»

Vilken ort som åsyftas i Levertins upppteckning är ovisst. »Tibble, gård i Södermanland eller Närke», skriver Sahlgren-Liljeblad,¹ och längre kan man kanske inte nå i den frågan.

IV.

Samtliga nordiska vistexter hänger samman gentemot de tyska och återgår tydligen på en och samma grundform/översättning.² Säreget för de nordiska formerna är det inledande, över flera strofer utdragna samtalet mellan riddaren och jungfrun. Den nordiska traditionen upp-

¹ ib., s. 238.

² Samma uppfattning har tidigare framförts av Grüner-Nielsen i Danske Viser IV, s. 260.

visar likheter med än en, än en annan av de bevarade tyska texterna, och en bestämd tysk version, varifrån de nordiska skulle ha utgått, kan inte utpekas.

Den tyska visans versmått, sju-radig strof rimmad a b c b d e d, återkommer i de nordiska texterna. Dock har vissa av dessa i några strofer förlorat en rad, så t. ex. slutstroferna i den svenska texten och vidare Danske Viser 64 Aa: 22, Ab: 1, Ad: 3. Danske Viser 64 Bi har en genomgående tendens till överföring på fyrradig strof, vari man möjligen kan se ett närmande till den nordiska medeltidsballaden. Att denna genre stilistiskt påverkat vår visas nordiska former är uppenbart. Rader som

Dett daa vor den hertog god
tog offuer sig kobe bloe,
saa gich hand i hiøffue lofft
som hans kiere datter loe (Danske Viser 64 A:a 19)

saknar motsvarighet i den tyska visan men inte i nordisk balladstil.¹ Den svenska texten syns därvid innehålla mera balladreminscenser än de danska, t. ex.:

Serla War thet om afftonen,
alt nær som rim faller åå,
vth thåå gåår then stålz Jungfrun
alt med sin ternor tuå (strof 9);

Linden hon ståndar ij lunden,
Hon bär sin loff så grøn,

¹ Jfr följande balladstrofer:

Det vaar den forbandede terne,
tog ofuer sig kaaben blaa:
saa gaar hun til høye-loft,
som Sifuert kongen laa. (DgF 20 F: 36)

Ded da ware den kurre,
tager offuer sig kaaben blaa:
saa ganger hand thil den samme lofft,
som herre Peder laae. (DgF 78 B: 19)

Om en motsatt influens från vår visa på en ballad, se E. Frandsen, Folkevisen, 1935, s. 97 f.

Under ständer then væne jungfru,
 Hon är både fager och skön (strof 12);
 Svarade tå thernan åå thet bolster blåå (strof 21).¹

Innehållsligt skiljer sig den svenska vistexten från de tyska och danska därigenom, att den låter väktaren begå självmord och inte bli dödad av hertigen. På samma sätt är det utmärkande för alla danska texter och utan motsvarighet i tysk och svensk avfattning, att dvärgen i ånger över sin gärning hänger sig.

Den danska skillingtryckstexten är helt överensstämmande med övrig dansk tradition och har sålunda det speciellt danska draget med dvärgens självmord. Anmärkningsvärt är därför, att det äldsta danska trycket från 1673 och i dettas efterföljd ett av 1700-talstrycken har uppgiften, att visan är »udsæt aff Tydsk paa Dansk». Skillingtryckstexten är knappast en nyöversättning. Inte heller kan deras text vara utgångspunkten för 1500-talets nordiska versioner, vilka i flera avseenden står den tyska närmare än vad trycken gör. Redan kronologiska skäl gör det mindre troligt, att visan förelegat i skillingtryck så tidigt att den på detta sätt introducerats i Norden. Förklaringen är nog, att den danske boktryckare som först uppgav visan vara översatt från tyskan, lämnade uppgiften som reklam för sin vara och detta antingen han känt en tysk motsvarighet till visan eller inte. Om visan sades ha tyskt ursprung gick den kanske lättare att sälja.

I »En swensk Cröneka» har Olaus Petri en passus om visor, vilka skildrar dvärgar: »Tesse dwergher bescriffuas i Rijm och wijsor haffua warit små, ty the haffua hafft liten macht, doch stora listogheet, The seyas och haffua bodt i berg ...»² Häri kan ligga en allusion på vår visa, men detta är inte mera än en svag möjlighet. Om så trots allt skulle vara fallet, är det det äldsta svenska belägget för visans existens, då krönikan anses ha skrivits på 1530- och 1540-talen. Sannolikt översattes visan till nordiskt språk redan vid 1500-talets början, vilket skulle överensstämma med Anna Krabbes uppgifter om att visan var känd

¹ Jfr för »Serla War thet ...» t. ex. Sv. Forn. 70:10, 127:1. »Bolster blå» är en vanlig sammanställning i balladerna, se t. ex. ib. 90 A:17, 98 A:17.

² J. Sahlgrens edition, 1917, s. 6.

i Blekinge 1540.¹ Det äldsta odiskutabla belägget, texten i Oluffsons visbok, visar ju att en svensk särutveckling hunnit äga rum vid dess nedskrivande. Om den nordiska grundformen varit dansk eller svensk är svårt att på grundval av de bevarade texterna fastställa. Antalet tidiga danska uppskrifter, den tidiga lokaliseringen hos Anna Krabbe samt en trolig danism som »såre» i den svenska textens strof 10 gör en dansk prioritet mest antaglig. Sedan dansk och svensk tradition skiljts åt, har i båda gjorts förändringar beträffande detaljer i visans innehåll och ordalydelse, och den nordiska traditionen i sin helhet visar en stark stilpåverkan från medeltidsballadens formelförråd.

V.

Övergår vi nu till att betrakta de nordiska sägnerna, inställer sig först frågan om de kan i prosaform ha importerats från Tyskland eller om de självständigt har utvecklats ur de nordiska formerna av visan. Det senare alternativet är otvivelaktigt det riktiga, intet direkt samband mellan tyska och nordiska sägner kan påvisas. Liksom i Tyskland är i Norden sägnerna avledda ur visan.

Bland de nordiska sägnerna har jag inte uppfört Danske Viser 64 Bk, en uppteckning gjord 1849 i trakten av Prästö. Här återberättas visserligen visans handling på prosa, men inga som helst försök till lokalisering görs. Detta vill jag inte kalla en sägen utan endast en i ordalydelsen avglömd version av visan, ett visreferat, såsom ock enstaka ihågkomna versrader visar. Kvarstår de tre återgivna sägnerna från Blekinge, Västmanland resp. gränsen mellan Södermanland och Närke.²

C. O. Levertins uppteckning är synnerligen lik Badelundasägnen. Säkert är det helt enkelt den sistnämnda, som på grund av överensstämmelse i ortnamn överflyttats från Tibble i Badelunda till det obestämbara Tibble »vid gränsen af Nerike och Vingåker». Levertin nämner i enlighet härmed ingenting om visan.

¹ Jfr Grüner-Nielsen i Danske Viser IV, s. 260.

² Man letar förgäves efter sägnen eller visan såväl i Graus Västmanlandsbeskrivning 1754 som i Sjöborgs Utkast till Blekinges hist. o. beskrifn. 1792-93 och i prästrelationerna från Blekinge 1624 (utg. av J. Tuneld 1934).

Både i Blekinge och Badelunda sjöngs visan. Ur den har så sägnerna bildats. De framvisar en lokalisering av visans händelseförlopp och de innehåller förändringar och tillägg jämfört med visans handling.

Anna Krabbe förlägger händelserna till Sölvesborgs slott, prosten Gersonius till ett apokryfiskt slott en fjärdingsväg sydväst om Sölvesborg. Gersonius, som betonat att han återger en i trakten allmän berättelse, meddelar, att folk kunde utpeka belägenheten av slottet och av dvärgens boning. Prostens sägenuppteckning följer nära visans danska former. Enda avvikelserna är att dvärgen i sägnen sticker sig själv ihjäl och inte som i visan hänger sig.¹

I Badelunda sjöngs visan såväl på 1600- som på 1800-talet. Det är beklagligt, att varken Tiblaeus eller Dybeck har lämnat oss någon uppskrift av visan. Det hade varit intressant att se, om i vistexten gjorts några lokala förändringar, motsvarande dem som man finner i sägnen. Jämför man sägenuppteckningarna från Badelunda med de befintliga vistexterna, framgår det, att de står den svenska vistexten i Oluffsons visbok närmast.² De har den för denna karakteristiska detaljen att väktaren men inte bergtrollet (dvärgen i visan) begår självmord, och de låter också som den svenska vistexten jungfrun hänga en guld-krona och inte — som i skillingtrycken — en pärlkrans på mötesplatsen. Sägner avviker från visan i det att jungfrun icke tar sitt liv vid åsynen av riddarens lik utan dör på återfärden från berget till mötesplatsen. Dvärgen är ersatt av ett bergtroll. Helt utan motsvarighet i visan är avsnittet om de älskandes begravning och om guldvagnen, liksom den hos Dybeck men ej hos Tiblaeus förekommande berättelsen om kronan i tallen. De i sägnen införda förändringarna och tilläggen kan till stor del förklaras som resultatet av en anpassning till lokala folktroföreställningar och sägentyper.

¹ C. Wallin har i kommentaren till sin edition av rannsakingarna i Blekinge riktigt identifierat den av Gersonius nämnda visan som Danske Viser 64. Se Blekingeboken 1945, s. 187 f.

² Särskilt om Oluffsons visbok skrivits något längre västerut, i västra Uppland eller östra Västmanland, än vad Wessén till sist stannar inför (Nysvenska Studier 1925, s. 151–158), skulle visbokens text av vår visa möjligen kunna representera Badelundatraditionen.

I visan har dvärgen övertagits från det tyska originalet. Då dvärgar så gott som inte alls förekommer i nyare tidens svenska folktro har sägnen ersatt honom med ett mera välbekant naturväsen.¹ Dvärgen, som med list bortför jungfrun, har blivit det kvinnliga bergtrollet eller jättekvinnan, som helt sonika lyfter jungfrun upp i sitt förkläde. Därmed försvinner visans erotiska motiv dvärg—jungfru.

Att riddaren och jungfrun anges vara begravna på platsen kan lättast förklaras med att man gärna velat utpeka deras grav på samma sätt som man vetat visa berget där trollet bodde och källan där de älskande stämt möte. Guldvagnen och riskerna förbundna med dess uppgrävande har likheter med vanliga skattsägner.²

Tallen med guldkronan hos Dybeck — och Levertin — kan vara ett drag, som tillförts sägnen sedan Tiblaeus gjorde sin uppteckning. Att tallen ifråga betraktats som särskilt märklig och därför kunnat dra till sig sägner framgår av notisen om havsfrun i Afzelius' Sago-häfder.

VI.

Det behandlade Pyramusmotivet har visat sig vara spritt i skilda medier: som visa i muntlig tradition och i skillingryck, som prosasägen knuten till flera orter samt i bildframställning på kistebrev. Ett starkt intryck av dess mångsidighet och frekvens ger en undersökning av motivets förekomst under ett enda decennium, 1830-talet. Då sjöngs visan i sin svenska form i Badelunda, en sägen berättades på samma ort och troligen också vid gränsen av Närke och Södermanland, i översättning från danskan distribuerades visan i skillingtryck från Lund, kistebrev med skillingtrycksvisans motivtyp utgick från offi-

¹ Jfr Aug. Lütjens, *Der Zwerg in der deutschen Heldendichtung des Mittelalters* (Germanist. Abh., hsg. von Fr. Vogt, 38, 1911), särskilt s. 103 f., »Zwerg und Menschenweib»; H. de Boor, *Der Zwerg in Skandinavien* (Festschrift E. Mogk 1924, s. 536 ff.).

² Om guldvagnar i skattsägner se Tobias Norlind, *Skattsägner*, 1918, s. 55 f., 58. — I Afzelius' *Sagohäfder* II², s. 219 sammanställs uppgifterna om svärdet hos Tiblaeus och Dybeck med Hverarasagens Tyrfinnr. Som en annan parallell kan anses hjadningarnas Dáinsleif i Snorres Edda. Motiven är dock inte identiska med Badelundasägnens. — En skattsägen från ett annat västmanländskt Tibble återges i F. U. Wrangel, *Anteckningar om Rytterns socken*, 1886, s. 21.

ciner i Jönköping och Karlshamn. Kanske kunde man ännu berätta om riddarens och jungfruns tragiska kärlekshistoria i trakten av Sölvesborg.¹

Ehuru varken i visans eller sägnens form intagande någon central plats i svensk folkdiktning kan motivet för oss tjäna till belysning av hur en visa blir till sägen och hur ett utifrån kommet stoff anpassas till inhemsk tradition.

Summary

Bengt R. Jönsson: A 'Pyramus and Thisbe'-motif in Swedish tradition.

One of the Swedish 'kistebrev', i.e. woodcuts from the 18th and 19th centuries assigned for sale among the common people, has a motif (figure 1) hitherto not satisfactorily explained. The author points out that it illustrates a version of the tale of *Pyramus and Thisbe* (Ovid, Met. IV), a version in the form of a narrative folk song. The song is of German origin (cf. Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien, published by Deutsches Volksliedarchiv, I, 1935, nr. 19) but was translated into Scandinavian, probably first into Danish, in about 1500. The picture on the 'kistebrev' has evidently borrowed its composition from the woodcut on the title page of a Danish broadside containing the song in question (figure 2).

In Swedish there are two different types of song texts. One that has acquired some new details in the plot is known as early as the 16th century, the other represents a literal translation from the Danish broadside text in the latter part of the 17th century. The older type has been supplied with an arbitrary prose tale and located to a certain place, Tibble near Västerås in the province of Västmanland. From there it has been transplanted to another, somewhat fictitious place, Tibble, said to be situated on the border between the provinces of Närke and Södermanland. In the same way the Danish version of the song has been located to a place near Sölvesborg in the province of Blekinge, up to 1645 belonging to Denmark. So in three—or at least two—places in Sweden, people have been able to point out the

¹ De i Sölvesborgstrakten som eventuellt kände visan eller sägnen bör inte ha haft några svårigheter att förstå de från det närbelägna Karlshamnstryckeriet sålda kistebreven!

very spot where the tragedy took place, the tragedy that Ovid located to Babylon.

The motif offers some good opportunities to observe how a song is supplied with or supplanted by a prose tale of the same content as the song and how an alien plot is changed to agree with native traditions.

MEDDELANDEN FRÅN SVENSKT VISARKIV

1. U. P. OLROG: Svenskt Visarkiv. En orientering om en ny institution. With a summary in English. 1954.
2. K. I. HILDEMAN: Ballad och vislyrik. 1955.
3. N. DENCKER: Svenskt Visarkivs sångleksregistrant. With a summary in English. 1956.
4. S. G. HANSSON: Gustav Schedins visa från Daluppröret 1743. 1956.
5. E. DAL: Scandinavian Ballad Research since 1800. 1956.
6. N. DENCKER: Wallmans samling. En förlorad samling svenska sånglekar. With a summary in English. 1957.
7. H. TOLDBERG: Den danske rimkrønike og folkeviserne. 1958.
8. N. DENCKER: Kung Orre skulle till gästabud fara. Avec un résumé en français. 1958.
9. N. DENCKER: Domaredansen. With a summary in English. 1958.
10. G. HENNINGSEN: Vedel og Syv og bogtrykkerne. 1959.
11. S. EK: Visan om liten Ingas barnsång. With a summary in English. 1959.
12. B. R. JONSSON: August von Hartmansdorff som balladsamlare. 1960.
13. OTTO ANDERSSON: Om kvarnsånger. 1960.
14. ALFHILD FORSLIN: Sveriges Radios magnetofoninspelningar av svensk folkmusik i Finland 1957. 1960.
15. B. R. JONSSON: Ett Pyramus och Thisbe-motiv i Sverige. With a summary in English. 1962.